УДК 633.1:338.43

ФОРМУВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЙНИХ ЦІН НА ЗЕРНО В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В. С. Рибка, В. О. Компанієць, *кандидати економічних наук;*
Н. О. Ляшенко, А. О. Кулик, О. В. Ковтун
Інститут зернового господарства НААН України

У статті висвітлені основні тенденції розвитку виробництва зерна в степовій зоні України, з'ясовано місце і роль нормативного аналізу виробничих затрат в розв'язанні проблеми ціноутворення на зернову продукцію.

Ключові слова: *зернові культури, нормативи затрат, собівартість, прибуток, ціноутворення, ефективність.*

Розвиток зернової галузі АПК залишається пріоритетним напрямком аграрної економіки України. Виробництво зерна в Україні має зональний характер і зосереджене переважно в Степу. В 2001–2009 рр. частка посівів всіх зернових культур в зоні Степу в середньому становила 48,6%, а валовий збір зерна – 44,9% від загальнодержавних. Тут зосереджено 55,3% посівів озимої пшениці, 50,9% – ярого ячменю, 35,1% – кукурудзи від загальної площі посівів в країні. Степ – традиційно зона високотоварного виробництва зерна. В структурі валової і товарної продукції, а також за обсягами та рівнем доходу ця галузь посідає одне з провідних місць. Проте впродовж останніх років простежується тенденція до нестабільності та істотного скорочення прибутковості і рентабельності виробництва зерна. Так, якщо середній рівень рентабельності в сільськогосподарських підприємствах степової зони у 2000 та 2001 рр. становив 39,8 і 39,9%, то у 2008 і 2009 рр. він знизився відповідно до 17,2 і 5,0%, а в 2009 р. реалізація зернових в АР Крим, Донецькій і Луганській областях була навіть збитковою (відповідно -6,8; -5,4 і -2,7%).

1. Динаміка прибутковості і її залежність від рівня цін, собівартості, урожайності та інших складових при реалізації товарної продукції зернових культур сільськогосподарськими підприємствами зони Степу України

Рік	Урожайність, ц/га	Собівартість 1 т, грн	Ціна реалізації 1 т, грн	Прибуток від реалізації 1 т, грн	Рівень рентабельності, %	Динаміка змін до попереднього року			
						урожайності, %	собівартості, %	ціни, %	рентабельності, п.п.
Зернові і зернобобові культури – всього									
2006	23,3	474,6	506,6	32,0	6,7	х	х	х	х
2007	17,1	704,7	780,5	75,8	10,8	73,4	148,5	154,1	4,0
2008	32,3	643,7	754,4	110,7	17,2	188,9	91,3	96,7	6,4
2009	25,3	738,6	775,4	36,8	5,0	78,3	114,7	102,8	-12,2
Пшениця									
2006	25,9	470,8	518,5	47,7	10,1	х	х	х	х
2007	20,5	670,5	769,0	98,5	14,7	79,2	142,4	148,3	4,6
2008	34,8	621,9	725,9	104,0	16,7	169,8	92,8	94,4	2,0
2009	27,2	727,8	773,6	45,8	6,3	78,2	117,0	106,6	-10,4
Ячмінь									
2006	21,1	452,4	463,5	11,1	2,5	х	х	х	х
2007	11,3	756,8	755,1	-1,7	-0,2	53,6	167,3	162,9	-2,7
2008	30,6	666,2	805,2	139,0	20,9	270,8	88,0	106,6	21,1
2009	21,9	731,7	700,5	-31,2	-4,3	71,6	109,8	87,0	-25,1
Овес									
2006	16,7	431,1	394,1	-37,0	-8,6	х	х	х	х
2007	10,8	686,0	709,9	23,9	3,5	64,7	159,1	180,1	12,1
2008	21,9	660,7	784,3	123,6	18,7	202,8	96,3	110,5	15,2
2009	12,2	795,2	638,3	-156,9	-19,7	55,7	120,4	81,4	-38,4

Кукурудза на зерно									
2006	26,8	494,6	522,2	27,6	5,6	х	х	х	х
2007	22,1	744,3	827,5	83,2	11,2	82,5	150,5	158,5	5,6
2008	39,9	650,3	703,1	52,8	8,1	180,5	87,4	85,0	-3,1
2009	38,0	721,4	866,9	145,4	20,2	95,2	110,9	123,3	12,0
Горох									
2006	21,4	555,7	579,9	24,2	4,4	х	х	х	х
2007	7,5	1020,9	999,3	-21,6	-2,1	35,0	183,7	172,3	-6,5
2008	20,8	950,6	1296,2	345,6	36,4	277,3	93,1	129,7	38,5
2009	14,9	1088,1	1155,4	67,3	6,2	71,6	114,5	89,1	-30,2

З цих позицій, коли існує диспаритет цінового обміну в АПК, який в свою чергу не забезпечує умов для здешевлення виробництва, аграрні підприємства здебільшого не в змозі відшкодувати понесені витрати в тих розмірах, що необхідні для відтворення економіки.

Як свідчить системний аналіз, одним із головних факторів рентабельності галузі зерновиробництва є ціна реалізації, яка і формує відповідний рівень прибутковості. Зокрема, за останні чотири роки (див. табл. 1) в сільськогосподарських підприємствах зони Степу України ціна реалізації за тонну зерна пшениці варіювала від 518,5 до 773,6 грн, ячменю – від 463,5 до 805,2 грн/т і кукурудзи – від 522,2 до 866,9 грн/т. Безумовно, така велика амплітуда коливання цін на зернову продукцію (від 49,1 до 73,7%) значно обмежувала процеси відтворення і впливала на загальний рівень ефективності зерновиробництва в умовах степової зони України. При цьому роль цін для сільгоспвиробника на сучасному етапі подвійна: з одного боку – вони мають виступати гарантом доходності, з іншого – стимулювати розвиток раціонального зерновиробництва. А саме, застосовувати сучасні високопродуктивні і ресурсозбережні інноваційні технології, без яких просто неможливе економічне зростання галузі як нині, так і на близьку перспективу.

Крім того, як свідчать одержані результати аналізу, наведені в таблиці 1, поряд з ціною реалізації підвищення собівартості зерна призводить до зниження рівня його рентабельності. І це закономірно, адже відношення собівартості до ціни реалізації досить високе (від 85,3% в 2008 р. до 95,2% в 2009 р.). В практичній діяльності цей показник має змінний характер і залежно від свого рівня є обмежувальним фактором прибутковості.

2. Залежність ефективності виробництва зернових культур від рівня виробничих витрат, урожайності та ціни реалізації

Урожайність, ц/га	Виробничі витрати на 1 га, грн	Собівартість 1 т зерна, грн		Рівень рентабельності (збитковості) залежно від ціни реалізації (грн/т), %						
		виробнича	комерційна	700	800	900	1000	1200	1400	1600
Пшениця озима: по чорному пару										
45	4321	960	1056	-33,7	-24,2	-14,8	-5,3	13,6	32,6	51,5
50	4654	931	1024	-31,6	-21,9	-12,1	-2,3	17,2	36,7	56,3
55	4871	886	974	-28,1	-17,9	-7,6	2,7	23,2	43,7	64,3
60	5187	865	951	-26,4	-15,9	-5,4	5,2	26,2	47,2	68,2
по зайнятому пару та зернобобових культурах										
30	3638	1213	1334	-47,5	-40,0	-32,5	-25,0	-10,0	4,9	19,9
35	3933	1124	1236	-43,4	-35,3	-27,2	-19,1	-2,9	13,3	29,4
40	4116	1029	1132	-38,2	-29,3	-20,5	-11,7	6,0	23,7	41,3
45	4253	945	1040	-32,7	-23,1	-13,5	-3,8	15,4	34,6	53,8
після непарових попередників										
20	3149	1574	1732	-59,6	-53,8	-48,0	-42,3	-30,7	-19,2	-7,6
25	3349	1340	1474	-52,5	-45,7	-38,9	-32,2	-18,6	-5,0	8,5
30	3707	1236	1359	-48,5	-41,1	-33,8	-26,4	-11,7	3,0	17,7
35	4032	1152	1267	-44,8	-36,9	-29,0	-21,1	-5,3	10,5	26,3
Пшениця яра										
25	2893	1157	1273	-45,0	-37,2	-29,3	-21,4	-5,7	10,0	25,7
30	3271	1090	1199	-41,6	-33,3	-24,9	-16,6	0,1	16,8	33,4
35	3759	1074	1181	-40,7	-32,3	-23,8	-15,3	1,6	18,5	35,5

40	4269	1067	1174	-40,4	-31,9	-23,3	-14,8	2,2	19,3	36,3
Ячмінь ярий										
25	2308	923	1016	-31,1	-21,3	-11,4	-1,6	18,1	37,8	57,5
30	2541	847	932	-24,9	-14,2	-3,4	7,3	28,8	50,2	71,7
35	2864	818	900	-22,2	-11,1	0,0	11,1	33,3	55,6	77,8
40	3207	802	882	-20,6	-9,3	2,0	13,4	36,1	58,7	81,4
Овес										
25	2544	1017	1119	-37,4	-28,5	-19,6	-10,6	7,2	25,1	43,0
30	2698	899	989	-29,2	-19,1	-9,0	1,1	21,3	41,6	61,8
35	2903	829	912	-23,2	-12,3	-1,3	9,6	31,6	53,5	75,4
40	3051	763	839	-16,6	-4,6	7,3	19,2	43,0	66,9	90,7
Горох										
25	3104	1241	1366	-48,8	-41,4	-34,1	-26,8	-12,2	2,5	17,1
30	3176	1059	1164	-39,9	-31,3	-22,7	-14,1	3,1	20,3	37,5
35	3346	956	1051	-33,4	-23,9	-14,4	-4,9	14,2	33,2	52,2
Кукурудза на зерно										
30	3078	1026	1129	-38,0	-29,1	-20,3	-11,4	6,3	24,0	41,7
35	3315	947	1042	-32,8	-23,2	-13,6	-4,0	15,2	34,4	53,6
40	3473	868	955	-26,7	-16,2	-5,8	4,7	25,7	46,6	67,5
45	3741	831	914	-23,4	-12,5	-1,5	9,4	31,3	53,2	75,1
50	3891	778	856	-18,2	-6,5	5,1	16,8	40,2	63,6	86,9
55	4165	757	833	-16,0	-4,0	8,0	20,0	44,1	68,1	92,1

Рівень затрат виробництва та собівартості продукції в зерновому господарстві залежить від багатьох чинників. Їх можна об'єднати в такі основні групи: пов’язані з впровадженням раціональної системи землеробства; зумовлені впровадженням прогресивних систем машин і технологій виробництва; організаційно-економічні.

В сучасних умовах економічної нестабільності та нерегульованості цін на зерновому ринку сільськогосподарський товаровиробник все більше уваги приділяє пошуку резервів зниження собівартості виробництва зернової продукції. З одного боку, це дозволить більш економно витрачати матеріально-грошові ресурси, а з іншого – більш успішно проводити маркетингову діяльність у висококонкурентному ринковому середовищі.

Одним із важливих важелів управління витратами у зерновиробництві є обґрунтування нормативної собівартості зерна, що в подальшому дає можливість виробнику коригувати свою маркетингову політику та обирати ефективну цінову стратегію. Водночас, визначення нормативного рівня собівартості в галузевому масштабі є основою для встановлення заставних та інтервенційних цін на зернову продукцію. При цьому ціна має відшкодовувати нормативні затрати і забезпечувати прибутки на вкладені у виробництво відповідні грошово-матеріальні кошти. Тільки такий підхід до ціноутворення дасть змогу створити рівні умови не тільки для всіх сільськогосподарських культур, але й для різних галузей виробничої сфери.

Об’єктивним фактом є те, що залежно від рівня інтенсивності виробництва та віддачі гектара землі собівартість одиниці продукції в зерновому господарстві істотно варіює. В таблиці 2 приведені результати нормативних затрат для найбільш вірогідних рівнів врожайності зернових культур станом на кінець 2010 р. Крім того, проведено моніторинг витрат та ефективності виробництва зернопродукції, прогнозну оцінку собівартості, доходності та рентабельності залежно від ціни реалізації. При цьому використовувались технологічні карти вирощування, складені на основі вивчення експериментального та виробничого досвіду, а також діючі методичні рекомендації [1–4].

Результати аналізу нормативних розрахунків, наведених в таблиці 2, показують, що в сучасних умовах господарювання собівартість тонни зерна, одержаного з посівів озимої пшениці після різних попередників, може становити: по чорному пару при урожайності 45 і 60 ц/га відповідно 960 і 865 грн/т, по зайнятому пару при урожайності 30 і 45 ц/га – 1213 і 945 грн/т і після непарових попередників (кукурудзи на силос) при урожайності 20 і 35 ц/га – 1574 і 1152 грн/т.

Собівартість тонни зерна, одержаного з посівів ярої пшениці після кукурудзи на зер-

но, при урожайності від 25 до 40 ц/га варіює від 1157 до 1067 грн/т відповідно. Собівартість виробництва зерна ярого ячменю при врожайності від 25 до 40 ц/га відповідно варіює від 923 до 802 грн/т, а вівса – від 1017 (при 25 ц/га) до 763 грн/т (при 40 ц/га). Досить затратним є виробництво тонни гороху: при врожайності 25 ц/га – 1241 грн/т, 35 ц/га – 956 грн/т. Залежно від рівня врожайності кукурудзи на зерно собівартість її виробництва становить: 35 ц/га – 947 грн/т, 45 ц/га – 831 грн/т, 55 ц/га – 757 грн/т.

Аналіз рентабельності (збитковості) виробництва зерна практично всіх зернових культур свідчить, що для сільськогосподарського товаровиробника ціна реалізації 1000–1100 грн за тонну є недопустимою. Це ставить зернову галузь, яка традиційно була, як правило, високоприбутковою, перед загрозою занепаду.

Отже, ситуація вимагає здійснення відповідних заходів з врегулювання цінової політики в зерновиробництві.

У зв'язку з цим на основі розроблених науково обґрунтованих нормативних витрат нами зроблено прогноз про можливий рівень еквівалентних цін та цін розширеного відтворення, на які держава може орієнтуватися при встановленні заставних цін на зерно.

Як свідчать дані таблиці 3, для того, щоб забезпечити пересічному виробникові зерна можливості для здійснення простого відтворення, ціна реалізації 1 тонни озимої пшениці повинна становити щонайменше 1268,7 грн, а ярої – 1280,7 грн. Якщо підприємство з виробництва озимої пшениці застосовує технології з порівняно низьким рівнем ресурсного насичення, то норму прибутку в розмірі 7,5% в змозі забезпечити ціна не нижче 1603 грн/т. Для господарств, що займаються вирощуванням кукурудзи, ячменю, вівса та гороху, можливості для здійснення простого відтворення виробництва будуть створюватися лише за еквівалентних цін – 1073, 1117, 1201 та 1477 грн/т відповідно.

У той же час ціни розширеного відтворення мають бути істотно вищими, оскільки,

3. Орієнтовні ціни за тонну зерна озимих і ярих зернових колосових, кукурудзи та зернобобових культур

Показники	Озима пшениця після попередників			Яра пшениця	Кукурудза на зерно	Ярий ячмінь	Овес	Горох
	чистий пар	зайнятий пар, зернобобові культури	непарові попередники					
Урожайність, ц/га	45	40	30	30	45	25	25	25
Усього основних засобів, грн	2132,5	2071,5	2330,8	1704,5	1411,15	1890,42	1661,6	2193,0
Собівартість без амортизації і орендної плати, грн	778,9	850,2	1023,4	927,8	785,02	762,2	873,80	1048,59
Те ж з урахуванням коефіцієнта обігу (К=0,9), грн	701,0	765,2	921,1	835,1	706,52	686,0	786,42	943,7
Середньорічна вартість активів-капіталу, грн	2833,5	2836,6	3251,9	2539,6	2117,67	2576,4	2448,0	3136,5
Еквівалентна ціна (норма прибутку 7,5%)								
Прибуток, грн	212,5	212,7	243,9	190,5	158,83	193,2	183,6	235,2
Ціна зерна (виручка), грн	1268,7	1344,6	1603,1	1280,7	1073,18	1116,6	1201,1	1476,6
Рівень рентабельності, %	20,1	18,8	17,9	17,5	17,4	20,9	18,0	18,9
Ціна розширеного відтворення: норма прибутку 10%								
Прибуток, грн	283,4	283,7	325,2	254,0	211,77	257,6	244,8	313,7
Ціна зерна (виручка), грн	1339,5	1415,5	1684,4	1344,1	1126,12	1181,0	1262,3	1555,1
Рівень рентабельності, %	26,8	25,1	23,9	23,3	23,2	27,9	24,1	25,3
норма прибутку 15%								
Прибуток, грн	425,0	425,5	487,8	380,9	317,65	386,5	367,2	470,5
Ціна зерна (виручка), грн	1481,2	1557,3	1847,0	1471,1	1232,01	1309,8	1384,7	1711,9
Рівень рентабельності, %	40,2	37,6	35,9	34,9	34,7	41,9	36,1	37,9

щоб забезпечити норму прибутку на рівні 15%, тонну озимої пшениці, вирощеної за тра-диційною технологією по чорному пару, слід продати щонайменше за 1481 грн, ярої пше-ниці – 1471 грн, кукурудзи – 1232 грн, ячменю – 1310, вівса – 1385, гороху – 1712 грн.

Вважаємо, що в умовах сьогодення для подолання економічної кризи в галузі зерно-виробництва науково обґрунтовані нормативні розробки є пріоритетними. Вони мають не лише теоретичне, але й практичне значення, корисні для розвитку маркетингової діяльності, економічного аналізу фактичних затрат та ведення планово-економічної роботи в агрофор-муваннях.

Отже, збільшення обсягів виробництва зернової продукції з метою кращого задово-лення внутрішніх (продовольчих, фуражних та промислових) потреб, а також експортної торгівлі на світовому ринку, де останнім часом все більше проявляється дефіцит продо-вольства, в перспективі має ґрунтуватись на впровадженні інтенсивних технології з високим ресурсним насиченням. Як свідчить науковий та виробничий досвід, саме ці технології здатні забезпечити максимальну віддачу 1 га землі та найбільш повну реалізацію генетичного потенціалу зернових культур зокрема. В цьому відношенні експортна інфраструктура зони Степу України технологічно здатна довести обсяги експорту зерна до рівня 12–13 млн т, як наслідок – це має стати стабільним джерелом зростання доходів агропромислового сектору економіки регіону.

Бібліографічний список

1. Економічний довідник аграрника. *В. І. Дробот, Г. І. Зуб, М. П. Кононенко* [та ін.] / За ред. *Ю. Я. Лузана, П. Т. Саблука*. – К.: Преса України, 2003. – 800 с.
2. Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві (теорія, методологія, практика / За ред. *П. Т. Саблука, Ю. Ф. Мельника, М. В. Зубця* [та ін.]; Мін. аграр. політики України, Укр. акад. аграр. наук, Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки УААН». – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 650 с. – (Нормативна собівартість та ціни на с.-г. продукцію; т. 2.).
3. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва): монографія / *В. І. Бойко, Є. М. Лебідь, В. С. Рибка* [та ін.]; за ред. *В. І. Бойка*. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 400 с.
4. Технології вирощування сільськогосподарських культур (зернові культури) / Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України / Редкол.: *М. В. Зубець* [та ін.]. – К.: Аграр. наука, 2010. – С. 254–309.